

TARIXIY SHAXSLARNI O'QUVCHILARGA SINFDAN TASHQARI TA'LIMDA O'RGATISH METODIKASI

Davlatov Javlon Nurmuhammad o'g'li

*Namangan viloyati Pedagogik mahorat markazi ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va
tillarni o'qitish metodikasi kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sinfdan tashqarida darslarda tarixiy shaxslarni o'quvchilarga o'rgatish texnologiyalari va turli xil metodlar haqida atroflicha so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: tarix, ta'lim – tarbiya, pedagogik usullar, referatlar, diagramma, nazariy bilim, ilmiy dunyoqarash, reja, konspekt, xronologik va sinxronistik ma'ruza, jadvallar.

Abstract: This article discusses in detail the technologies and various methods for teaching students about historical figures in lessons outside the classroom.

Keywords: history, education, pedagogical methods, abstracts, diagrams, theoretical knowledge, scientific worldview, plan, outline, chronological and synchronistic report, tables.

Аннотация: В статье подробно рассматриваются технологии и различные методы обучения школьников знаниям об исторических личностях на внеклассных занятиях.

Ключевые слова: история, образование, педагогические методы, рефераты, схемы, теоретические знания, научное мировоззрение, план, конспект, хронологический и синхронный отчет, таблицы.

Bugungi kunda mamlakatimizning bozor iqtisodiga o'tishi munosabati bilan o'quvchilarni o'qishga qiziqishlari borasida turlicha yondashish, qiziqishlarini bir xil emasliklari yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Ularni o'rab turgan ijtimoiy muhit o'quvchi yoshlarimiz dunyoqarashlarida o'z tamg'alarini qoldirmoqda. Bunday sharoitda tarix o'qituvchisining vazifasi sinfdan mavjud bo'lgan barcha o'quvchilar diqqat – e'tiborlarini ularga nisbatan diferensiatsiya usulini qo'llab, bir vaqtda

ularning hammalari uchun maqbul bo'lgan tarixiy materilni bayon qilish bilan, ikkinchi tomondan har bir o'quvchining qiziqishlarini hisobga olgan holda unga individual yondashmoqqa harakat qilmog'i kerak. Tarix kursi oldiga qo'yilgan ta'lim – tarbiya vazifalarini amalga oshirishning eng muhim shartlaridan biri har bir sinfda o'qitiladigan tarix kursining tutgan o'rni, uning ta'lim-tarbiyaviy vazifalari, har bir bo'lim va bo'limdagi mavzular, hatto har bir darsda o'tiladigan mavzuning ham juz'iy vazifalari oldindan aniq belgilab olingandan keyingina tarix o'qitishga kirishish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida tarix o'qitishning maqsad va vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish birinchi navbatda o'qituvchining har bir darsning ta'lim-tarbiya vazifalarini oldindan aniq va to'g'ri belgilab ola bilishiga bog'liqdir. Bu ham, o'z navbatida, o'qituvchining darsning ta'lim-tarbiya vazifalarini to'g'ri belgilash metodi va usullari haqidagi nazariy bilim va malakalarining darajasiga bog'liqdir. O'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida tarix kursi oldiga qo'yilgan ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirishning eng muhim shartlaridan biri har bir darsning ta'lim-tarbiya vazifalarini, shuningdek, uning boshqa darslar sistemasida to'tgan o'rnini aniq belgilash va shu vazifalarni amalga oshirishdan iboratdir. Lekin har qanday tarbiyaviy vazifani ham, bir yoki bir necha darsda yoki sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'tkaziladigan ayrim tadbirlar vositasida batamom mukammal hal qilib bo'lmaydi. Har bir tarix darsida va darsdan tashqari mashg'ulotlarda tarix o'qitish oldiga qo'yilgan g'oyaviy va tarbiyaviy vazifalarning qandaydir bir elementi amalga oshiriladi. Shuning uchun ham o'qituvchi har bir tarix darsiga tayyorlanishda bu dars oldin o'tilgan darslarning davomi, bu darsda hal qilinishi kerak bo'lgan ta'lim-tarbiya vazifalari esa oldingi yoki kelgusi darslarda bajariladigan ta'lim va tarbiya vazifalarining ajralmas bir tarkibiy qismi ekanligini unutmasligi kerak. Ilmiy dunyoqarashniig asosini tashkil etuvchi muhim tushunchalarni o'quvchilar asta-sekinlik bilan, bir qancha darslar davomida o'zlashtirib boradi, yangi tushunchalar keyingi dars materiallari asosida konkretlashib, yangi mazmun bilan boyiydi. Keyingi dars o'quvchilarning avvalgi darslarda olgan bilimi, orttirgan malakalarini kengaytiradi, ularda yangi tushunchalar

hosil qiladi. O'quvchilar tarixiy jarayonlarni keng va chuqurroq tushunadigan bo'lib boradi. Hozirgi davrda kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlar dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqazo etmoqda. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining bosh maqsadi ham bevosita ijtimoiy- gumanitar fanlarni puxta biladigan, huquqiy savodxonligi yuqori bo'lgan, jahon maydonida o'z bilimi orqali raqobatlasha oladigan, vatani hamda millatiga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini namoyon eta olish hislatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan. [7, 1202-b]

Ta'lim jarayonida o'qituvchilarni ham o'quvchilarni ham barcha imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga harakat qilishlari muhim ahamiyatga ega, bunda dars jarayoniga interfaol metodlarni tatbiq qilish, xalqning milliy urf-odatlarini va qadriyatlaridan, ajdodlarimizdan qolgan ma'naviy yodgorlik na'munalaridan foydalanish dars samaradorligini oshirishga va vaqtdan unumli foydalanishda har tomonlama yordam beradi. Zotan, ta'lim-tarbiyada hikmat ko'p. Shuning uchun Al-Xorazmiy, AlFarg'oniy, Al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Az-Zamaxshariy, Imom Buxoriy, Ulug'bek, Baxouddin Naqshband, Xo'ja Ahmad Yassaviy, imom at-Termiziy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Koshg'ariy, Alisher Navoiy singari ko'plab daxolar ilm-fan, adabiyot, san'at, umuman madaniyatni rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar. Bu ulug' mutafakkirlar inson ma'naviy va tafakkur dunyosini boyitishda, insoniyat ongini, ma'daniy-ma'rifiy qarashlarini o'stirishda o'z asosiy rol o'ynadilar.

Ushbu allomalarimizning asarlari barcha sinf darsliklarida ham o'z aksini topgan. Hozirgi zamon ta'lim-tarbiyasi, istiqlol mafkurasi ana shu merosdan oziqlansa, uning eng yaxshi sahifalarini, qoidalarini qabul qilsa, o'z oldiga qo'ygan maqsad-vazifalarini sharaf bilan bajarish mumkin. Chunki, ularning odobnomasi, ibratnomasi, bolalarni har tomonlama tarbiyalash, kamolga yetkazish, ma'naviyatimizning ustivor iymon-e'tiqodlarimizning butun bo'lishligini, qadrli qadriyatlarimizning qadrlanishi garovidir.

Xalqimizning ko'p asrlik qadriyatlarini, ulkan va boy madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. O'zbek xalqining madaniy merosini o'rganishda va rivojlantirishda milliy o'ziga xosligi, ma'naviy xususiyatlari hisobga olinib ish ko'rilishi maqsadga muvofiq. Chunki, ma'naviyat bo'lmagan joyda rivojlanish ham, iymon va e'tiqod ham, vatan va erk tuyg'usi ham, xalqda diyonat-u adolat, do'stlik ham bo'lmaydi. Sharq mutafakkirlarining shaxsga ta'lim berish, unda ijobiy sifatlarni shakllantirish borasidagi qarashlarining muhim unsuri sanaladi. Xususan, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Qoshg'ariy, Yusuf Xos Xojib, Unsurul Maoliy Kaykovus, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning asarlarida bolalarni oila sharoitida mahnaviy-axloqiy tarbiyalashga oid g'oyalar keng yoritilib, bu boradagi samarali yo'llar ko'rsatib berilgan.

Agarda Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy o'z asarlarida ota-onalarni ikki toifa (tug'ilish otasi (ya'ni, biologik ota) bolaning jismoniy yaratilishi, unib-o'sishi uchun mas'ul bo'lsa, ta'lim beruvchi ota (ya'ni, mahnaviy ota) esa bolaning ruhiy jihatdan to'laqonli voyaga yetishi uchun javobgar kabi toifa)larga ajratgan

Oilaning bola tarbiyasidagi roli masalasi buyuk mutafakkir Abu Ali Ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. Allomaning "Tadbiri almanozil" nomli asarining alohida bobi oila tarbiyasini samarali tashkil etish masalalariga bag'ishlangan. Mutafakkir o'zining tibbiyotga oid bilim va hayotiy tajribalariga asoslangan holda "Tadbiri almanozil" asarida "Alla" qo'shig'ining bolani ruhiy va jismoniy kamolotga etishida muhim ahamiyatga ega omillardan biri sifatida ehtirol etadi. Abu Ali ibn Sino "Alla" qo'shig'i ikki muhim vazifaning hal qilinishini tahminlaydi. Birinchisidan, bolani tebratish unga jismoniy orom bag'ishlaydi; ikkinchisidan, beshikning bir maromda tebranishidan onaning mehri jo'sh uradi, farzandiga bo'lgan muhabbatdan onaning yuragida orzu, umidlar uyg'onadi. Sehrli, jozibali qo'shiq bolasi uchun qasida kabi yangraydi va farzandining murg'ak qalbiga singib boradi. Shu tarzda bolada u hali anglamagan

holat paydo bo'ladi, asta-sekin borliqni anglay boshlaydi. Borliqning bu tarzda dastlabki anglanishi o'rganishning ilk bosqichidir. Bu bosqichda o'rganish asosida bola shaxsi shakllanib boradi. Alloma o'rganishning sezgiga asoslanini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Qolaversa, Abu Ali Ibn Sinoning yosh bolaning sezgirlik quvvati katta yoshli kishining sezgirlikiga teng degan fikrni ilgari surgan. Alloma bolani sekin-sekin tebratish va unga ohang yordamida alla aytish bola mijozining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi: "Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri bolani sekinsekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat bo'lgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab, bolaning tanasi bilan badantarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo'lgan istehdodi hosil bo'ladi". [8, 293-b]

Ibn Sinoning yondashuviga ko'ra, bola tarbiyasida oila boshlig'i sifatida ota alohida rol o'ynaydi: "Agar oilada oila boshlig'i tajribasizlik, no'noqlik qilsa, u oila ahzolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin". Bola tarbiyasi samarali yo'lga qo'yilgan oilalargina baxtli bo'ladi. Zero, oilaning eng muhim vazifasi bolani har jihatdan to'g'ri kamolotga yetkazishdir. Ota-ona kim bo'lishidan qathiy nazar ushbu mahsuliyatli vazifani to'la-to'kis ado etishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shamsutdinov R, Karimov Sh. Vatan tarixi. -T.: "Sharq", 2010.
2. Xorazm tarixi. 2-jild,- Urganch, 1997.
3. Ibn Arabshox. Amir Temur tarixi. I va 2 jild. T.: "Mehnat", 1992.
4. Temur tuzuklari. T.: 1997
5. O'zbekiston tarixi moddiy madaniyat va yozma manbalarda. -T.: "Fan" 2005.
6. O'ljayeva Sh. Amir Temur va temuriylar davrida milliy davlatchilikning rivojlanishi. -T.: "Fan". 2005.
7. "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848
8. Ибн Сино, Абу Али. Тиб қонунлари. 1-китоб. – Тошкент: "Фан" нашриёти, 1959. – 293-bet